

TOWARZYSTWO ZIEMI
GŁOGOWSKIEJ

ENCYKLOPEDIA Ziemi Głogowskiej

Zeszyt 48.

Głogów 1998

Komitet redakcyjny:

Antoni Bok,
Michał Cimek,
Jerzy Dymytryszyn (redaktor naczelny),
Zenon Hendel,
Jerzy Sadowski.

Konsultaci:

Henryk Ciejka – kartografia
Sławomir Krawczyk – architektura
Marek Robert Górniak – historia Kościoła

Autorzy haseł zamieszczonych w zeszycie 48:

Antoni Bok
Janusz Chutkowski
Marek Robert Górniak
Jerzy Herman
Sławomir Krawczyk
Andrzej Kwiatkowski
Andrzej Malinowski
Andrzej Sadowski
Krzysztof Zawicki

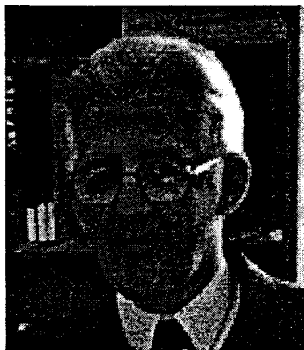
Ebook na podstawie oryginalnego wydania broszurowego wykonał:

Albin Tomalak

mailto: albin.tomalak@neostrada.pl

Chutkowski Janusz

Janusz Chutkowski urodził się 4 stycznia 1934 r. w Warszawie. W 1955 r. ukończył Wydział Prawa UMCS w Lublinie. Po przyjeździe do Głogowa pracował w Sądzie Powiatowym jako aplikant, a później asesor pełniący obowiązki sędziego. W latach 1960-1980 był radcą prawnym. W 1979 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Przez kilka lat był kierownikiem legnickiego oddziału Instytutu Śląskiego w Opolu. W latach 1981-1988 mieszkał w Legnicy, gdzie pełnił funkcję przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego. W 1990 r. przeszedł na emeryturę. Równocześnie podjął pracę w głogowskim Muzeum Archeologiczno-Historycznym. Uczestniczył w przygotowaniu wielu wystaw. Zmarł nagle w dniu 13 lipca 1998r. w Głogowie. Janusz Chutkowski był z powołania historykiem, z racji talentu narracyjnego zasłużył się zwłaszcza jako popularyzator wiedzy o przeszłości. Jego prace koncentrowały się wokół dziejów Głogowa i w mniejszym stopniu Legnicy. Był równocześnie aktywnym i zasłużonym członkiem stowarzyszeń regionalnych, które badanie i popularyzowanie historii stawiały jako jedno z głównych swoich celów: Towarzystwa Ziemi Głogowskiej (dawniej Towarzystwa Miłośników Głogowa) i Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Legnicy. Z obu tych powodów słusznie należy mu się miano jednego z filarów ruchu regionalistycznego na Dolnym Śląsku. Od roku 1976 publikował artykuły w czasopismach. W 1989 nakładem Towa-

rzystwa Przyjaciół Nauk w Legnicy ukazały się jego „Dzieje Głogowa od czasów najdawniejszych do r. 1950” (II wydanie, dwutomowe - 1991 r.), pierwsza od czasów Juliusa Blaschkego (1913) synteza historii Głogowa. Do najważniejszych publikacji dra Chutkowskiego należą: „Głogów. Informator historyczny,” 1992, „Herby Głogowa i księstwa głogowskiego” 1992 (współautor - Jerzy Dymytryszyn), „Głogów-polska literatura historyczna” wyd. II 1993 (w 1994 wyd. III wspólnie z Markiem R. Górniakiem), „Piastowscy władcy Głogowa” 1996, „Wędrówki po dawnym Głogowie” 1997, „Opowieści o dawnej Legnicy” 1997, „Legendy głogowskie” 1998. W ostatnich miesiącach życia Janusz Chutkowski pracował nad obszernym dziełem „Głogów w XX wieku”, które traktował jako podsumowanie swojego wieloletniego dorobku, poświęconego miastu, które uznał za rodzinne. Całkowita bibliografia jego dorobku obejmuje wiele dziesiątków pozycji.

W latach 90-tych, będąc członkiem władz Towarzystwa Ziemi Głogowskiej, dr Chutkowski dał się poznać jako inicjator wielu podejmowanych tu przedsięwzięć. Był pomysłodawcą i redaktorem naczelnym unikalnej na Śląsku zeszytowej serii „Encyklopedii Ziemi Głogowskiej” i towarzyszącej jej „Biblioteki EZG”, współtwórcą i wykładowcą Uniwersytetu Ziemi Głogowskiej. Był również inicjatorem Interdyscyplinarnego Seminarium Doktoranckiego, prowadzonego w Głogowie pod kierunkiem prof. dra hab. Mariana Kutznara.

W uznaniu zasług w badaniu i popularyzacji wiedzy historycznej o Głogowie doktor Chutkowski otrzymał w 1995 r. tytuł Honorowego Obywatela Miasta Głogowa. Posiadał również liczne odznaczenia państwowe. (Antoni Bok)

Kolegiata - odbudowa.

W czasie oblężenia Głogowa w 1945 r. kolegiata została zamieniona w ruinę. Zniszczone zostało wnętrze świątyni: filary międzynawowe, sklepienia naw, niektóre sklepienia kaplic. Zburzone zostały dwie przypory absydy. Dach nad korpusem i częścią chórową spłonął. Zniszczone zostało także otoczenie kolegiaty: kaplica św. Anny i plebania.

W maju 1949 r. kolegiata została wpisana do rejestru zabytków. Na początku lat 60-tych pod presją władz administracyjnych służby konserwatorskie wydały pozwolenie na rozbiórkę zabytkowej zabudowy Ostrowa Tumskiego. Od tej decyzji ocalono jedynie ruiny kolegiaty. Aby uchronić je przed dalszym zniszczeniem w latach 1964-1965 przeprowadzono prace zabezpieczające z zamiarem udostępnienia wnętrza ruiny turystom (projekt wyk. H. Łopaciński, PP PKZ w Szczecinie). Niedługo po zakończeniu prac wnętrze zostało wandalisko zdewastowane.

W kolejnych latach w ogólnych planach zagospodarowania miasta Głogowa pojawiała się propozycja ponownego zabezpieczenia kolegiaty jako trwałej ruiny. Nie została ona zrealizowana podobnie jak wniosek o jej odbudowie w planie szczegółowym dla Ostrowa Tumskiego z 1979 r..

W tym czasie ze strony kurii wrocławskiej czynione były zabiegi o uzyskanie zgody władz politycznych na przejęcie przez Kościół katolicki kolegiaty i jej odbudowę. Kolegiata stała się własnością Kościoła w 1972 r.. Jej odbudowa stała się możliwa po zmianach polityczno-społecznych w latach 80-tych.

Ideę odbudowy kolegiaty powiązano z zamiarem budowy Ośrodka Duszpasterstwa Chorych jako oprawy dla kolegiaty. Pełnomocnikiem kurii biskupiej w Gorzowie Wielkopolskim ds. obu przedsięwzięć został ks. Ryszard Dobroło-

wicz. W 1986 r. powołano zespół specjalistów, który pod kierunkiem prof. O. Czernera rozpoczął prace badawcze. W 1987 r. powołano Społeczny Komitet Odbudowy Kolegiaty, którego przewodniczącym był Jerzy Sadowski. W końcu lat 80-tych powstają pierwsze opracowania projektowe w tym koncepcja architektoniczno-konserwatorska restauracji kolegiaty (opracował zespół prof. O. Czernera). Od 1989 r. trwa proces restauracji kolegiaty. Jego początek wyznaczają prace porządkowe i zabezpieczające obejmujące między innymi remont i wzmocnienie zachowanych elementów budowli, a także budowę krypty, w której zostaną wyeksponowane relikty romańskich świątyń poprzedzających gotycką halę.

Postęp odbudowy uzależniony jest od przebiegu prac archeologicznych i środków finansowych. Przedsięwzięcie restauracji kolegiaty częściowo współfinansują między innymi Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej i Gmina Miejska Głogów.

Prace budowlane do 1995 r. prowadził zespół budowlany parafii NMP Królowej Polski, potem Firma Architektoniczno - Budowlana Restauracji Zabytków „Architekton” w Głogowie (korpus nawowy) i PKZ we Wrocławiu O/Głogów Sp. z o.o. (wieża kolegiaty). Od 1998 r. prace konserwatorskie w wieży kolegiaty realizuje Agencja Projektowo-Inwestycyjna „APILINK” s.c. Głogów. (Henryka Rudowicz)

Literatura: Dokumentacja w: zbiorach archiwum PSOZ w Legnicy, FABRZ „Architekton” w Głogowie, PBO i KZ „Budkons” w Głogowie; E. Hań, Głogowskiej kolegiaty historia i dzień dzisiejszy, w: Słowo Polskie, 1987, nr 109, s. 3; W. Śmigieński. Wokół głogowskiej kolegiaty, w: Gazeta Nowa, 1992, nr 158, s. 3; Tenże, Wokół głogowskiej Kolegiaty. Inne spojrzenie, w: Gazeta Nowa, 1992, nr 159, s. 7; D. Nyk, Ruina w rusztowaniach, w: Gazeta Robotnicza, 1997, nr 14, s. 6.

Kościół pw. św. Jerzego

W roku 1385 książę głogowski Henryk VII Rumpold próbował odzyskać ziemię wschowską odebraną jego ojcu przez króla polskiego Kazimierza Wielkiego. Uzyskawszy pomoc Konrada II z Oleśnicy ruszył z wojskiem na Wschowę. Jednak nie sprzyjało mu szczęście i po kilku starciach odstąpił od zdobywania miasta. W odwecie polskie oddziały ze Wschowy najechały na teren księstwa głogowskiego dokonując

znaczących spustoszeń. W dniu 20 sierpnia 1385 r., po pokonaniu brodu na Odrze przy wsi Wietrzyce, oddziały polskie zostały zaatakowane przez wojska księcia i zmuszone do porzucenia broni, łupów i ratowania się ucieczką. Za zabrane wtedy łupy książę głogowski Henryk VII kazał wybudować kościół pod wezwaniem św. Jerzego. Wzniesiono go w Głogowie przy „Kamiennej Drodze” (Steinweg), w pobliżu mostu na Odrze. Według pewnych relacji w miejscu tym istniała dużo wcześniej kaplica tego samego patrona, jednak ze względu na bliskość rzeki była zalewana w czasie powodzi i w roku 1337 biskup Nanker polecił przenieść ją w inne miejsce.

Kościół pod wezwaniem św. Jerzego, patrona rycerzy, był dwunawowy, trzyprzęsłowy i zbudowany z kamienia. Posiadał okrągłą wieżę, która znajdowała się po jego wschodniej stronie. Jej dolna część była jeszcze widoczna na początku XX wieku. Kościół zwieńczony był wysokim dachem. Wieża w świątyni katolickiej po stronie wschodniej stanowi rzadkość. Tu jednak miała znaczenie obronne. Ponieważ kościół znajdował

się przy moście na Odrze, wieża była miejscem skąd można było prowadzić obronę mostu przed nieprzyjacielem.

W roku 1488 kościół został zniszczony przez pożar. W niedługim czasie świątynię odbudowano. Ponownie został zniszczony w 1741 r., w czasie oblężenia Głogowa przez Prusaków i odbudowany w dwa lata później. Podczas wojny siedmioletniej (1756-1763) zamieniono go na skład soli. Mury świątyni przetrwały do początku XX w.. Rozebrano je w czasie budowy nowego mostu przez Odrę w 1917 r. (Andrzej Malinowski)

Literatura: J. Chutkowski, Dzieje Głogowa, TPN 1991, J. Blaschke, Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes. Glogau 1913.

NSZZ „Solidarność” w latach 1980-1983 (I)

NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”

Nazwa ta została przyjęta na zjeździe w Poznaniu 08.03.1981. Zjazd połączył w jedną całość kilka związków: „Solidarność” Rolniczą, Chłopską, Wiejską, Ziemi Kujawsko - Dobrzyńskiej. Powstał wtedy Ogólnopolski Komitet Założycielski NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” w skrócie OKZ NSZZ RI „Solidarność” i struktury wojewódzkie. Aby powstał Wojewódzki Komitet Założycielski NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” (WKZ NSZZ RI „S”) musiał być spełniony podstawowy warunek - trzy gminy musiały być zorganizowane w Gminne Komitety Założycielskie NSZZ RI „S”. Warunkiem powstania GKZ musiały być trzy koła NSZZ RI „S” w gminie.

Pierwsze koło powstało w Brzostowie w maju 1981 r. i liczyło około 40 osób. W tajnym głosowaniu został wybrany na przewodniczącego Władysław Papużyński, na wiceprzewodniczącego Karol Krężel, a na członków zarządu powołano Tadeusza Płochę, Emila Landę i Jerzego Wojtasika. Protokół z zebrania założycielskiego, listę członków z dobrowolnymi opłatami po 100 zł, zostały przekazane do WKZ w Legnicy na ręce tymczasowego przewodniczącego Pana Harasimowicza.

W maju 1981 r. na zastępcę przewodniczącego WKZ został powołany Władysław Papużyński. Do jego obowiązków należało tworzenie kół Solidarności w wioskach na terenie dawnego powiatu głogowskiego. Powstały wtedy koła w Ruszowicach, Serbach, Szczyglicach i Rapocinie.

Zjazd Gminnego Komitetu Założycielskiego NSZZ RI „S” odbył się na przełomie września i października 1981 r., w świetlicy w Brzostowie, a gośćmi honorowymi byli trzej księża, między innymi ks. Ryszard Dobrołowicz. Poparcia udzielił wiceprzewodniczący Oddziału regionu NSZZ „S” - Andrzej Kosmański. Na przewodniczącego został wybrany Władysław

Papużyński, a do zarządu Panowie Pieniążek, Gregoliński i Kudyba. Za cel postawili sobie tworzenie nowych kół w ościennych gminach. Dzięki nim powstały koła w Pęcławiu, Potoczku i Smardzewie.

Zarząd WKZ powołał Papużyńskiego na członka Komisji Rzeszowsko-Ustrzyckiej, jak również na przedstawiciela Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego w Warszawie. Na jednym z posiedzeń stanął problem powołania i wyboru władz krajowych. Władysław Papużyńskiego wybrano do Ogólnopolskiej Komisji Wyborczej z zadaniem obsłużenia zjazdu i wyborów w Koszalinie.

Na tydzień przed wprowadzeniem stanu wojennego w Sali Rycerskiej w Legnicy odbył się Wojewódzki Zjazd NSZZ RI „S”, gdzie na Przewodniczącego Wojewódzkiego Zarządu NSZZ RI „S” wybrano Papużyńskiego. W czasie podróży na zjazd w Koszalinie zastał go stan wojenny. Musiał wracać do Głogowa. Ponieważ był na liście osób, które miały być internowane, ukrywał się ponad miesiąc początkowo w Polkowicach potem u córki na Osiedlu Kopernik w Głogowie. W czasie trwania stanu wojennego Papużyński tworzył struktury podziemne „S”. Na początku wydano dwa Dolnośląskie Biuletyny Informacyjne, redagowane przez Zbigniewa Mackiewcza, w których znalazły się informacje o sytuacji w Polsce. Działacze podziemnej „Solidarności” RI udzielali pomocy rodzinom osób internowanych (pomoc żywnościowa). W mieszkaniu Papużyńskiego w Brzostowie mieścił się nielegalny skład wydawnictw, gdzie drukowano ulotki, biuletyny, gazetki i książki. Od początku powstania „Solidarności” RI jej biuro mieściło się w domu W. Papużyńskiego w Brzostowie (ul. Okrężna 91). (Michał Gimek)

Źródło: Opracowano na podstawie dokumentów z prywatnego zbioru Władysława Papużyńskiego i jego własnych wspomnień. Większość dokumentów została skonfiskowana przez SB i ślad po nich zaginął.

Rusznikarstwo

Trudno w tej chwili precyzyjnie stwierdzić jak odległe są początki rusznikarstwa w Głogowie. Miasto zamienione w XVII w. w

twierdzę miało do końca XIX w. charakter wojskowy. Był to więc zawód poszukiwany. Najstarszym znanym nam rusznikarzem głogowskim był Christoph I Specht zmarły w 1658 r. W przekazach historycznych występuje w XVII w. jeszcze dwóch rusznikarzy o tym imieniu i nazwisku, prawdopodobnie są to następcy wspomnianego. Christoph II Specht (zm. 1673 r.) odbywał naukę zawodu w Wiedniu. Matthias Schwer (zm. 1699r.) również uczył się w Wiedniu.

O wysokiej jakości i poziomie wykonania broni, czy też niektórych jej elementów, przez głogowskich mistrzów, świadczą zachowane jej egzemplarze. Np. znajdująca się obecnie w zbiorach prywatnych skałkowa strzelba myśliwska z ozdobnymi złoceniami, sygnowana przez F. Hofmana (1666-1736 r.), czy strzelba skałkowa w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie.

W okresie od pierwszej połowy XVII w. do końca XVIII w. wymienionych jest w przekazach historycznych 17 głogowskich rusznikarzy. Prawdopodobnie było ich więcej.

Prace rusznikarskie polegały często na naprawie zużytej broni, stąd też przedstawiciele tego zawodu spotyka się często przy oddziałach wojskowych. W 1794 r. wzmiankowany jest w kompanii artylerii rusznikarz o imieniu Lorenz Kohl. W 1796 r. był już rusznikarzem w arsenale. Ernst Gottlieb Krug

REKLAMA FIRMY TANNERA Z 1898 R.

odnotowany jest jako rusznikarz pułkowy w 1788 r..

Również w XIX-wiecznym Głogowie zawód rusznikarza pojawia się stosunkowo często. Jeden z Głogowian - Carl Langer opatentował w 1889 r. dubeltówkę rewolwerową. Wcześniej na wystawie przemysłowej w Głogowie, w 1884 r., prezentował sprzedawane przez swoją firmę dubeltówki. Był też znany jako zdobywca (w 1866 r.) tytułu głogowskiego króla kurkowego. Inny Głogowianin - Prätzel w 1862 r. brał udział w wystawie światowej w Londynie. Długo działała firma rusznikarska E. H. Tannera, który wystawiał broń myśliwską na wystawie przemysłowej w Głogowie w 1884 r.. Wymienia się ją jeszcze w 1930 r.. Siedzibę miała wtedy przy ulicy Preussische Strasse (dzisiaj ul. Grodzka). (Jerzy Dymytryszyn)

Literatura: Reiner Sachs, Jerzy Zarawski, Wstęp do słownika rusznikarzy śląskich, cz.2, w: Dawna Broń i Barwa, Nr 9 , R. VIII: 1993; Stanisław Kobielski, Polska broń. Broń palna, Wrocław 1975.

Sack Simon Heinrich

Był przedstawicielem rodu znanego od XV wieku. Prawnik, królewski radca dworu i członek Komisji Sądowniczej, założyciel ważnej Fundacji Rodzinnej. Urodził się 27 czerwca 1723 r. w Hecklingen na południe od Magdeburga. Po ukończeniu uniwersytetu we Frankfurcie przybył do Głogowa, gdzie jako początkujący prawnik znalazł pracę w Naczelnym Urzędzie Administracyjnym (Oberamtsregierung). Od r. 1750 sprawował urząd pierwszego radcy dworu i sądowego. W wieku 25 lat miał już ustaloną pozycję zawodową. Bystrego umysłu, rzadko spotykanej pracowitości i pilności, a także uczciwości, cieszył się nadzwyczajnym poważaniem i zaufaniem. Zawsze wierny swoim słowom, chętnie i szczerze pomagał gdzie mógł.

Zarządzał wielkim kompleksem dóbr ministra barona von Schlabrendorffa, a po śmierci ministra dobrami jego syna - znanego filozofa przebywającego w Paryżu.

Radca Sack całkowicie oddany swojej pracy zgromadził duży kapitał. Schorowany, zmęczony atakami podagry, „odmówił sobie przyjemności ożenienia się” - jak pisał do swojego brata, w związku z czym adoptował dziewczynkę. Zapisał jej w posagu 6.000 talarów oraz kapitał 50.000 talarów, z którego kupił dobra Hermsdorf (Jerzmanowa).

20 listopada 1789 r. przekazał do Naczelnego Urzędu Administracyjnego w Głogowie swój testament. Jeszcze w kwietniu tego roku przedstawił plan Fundacji - „dla dobra i zachowania jego rodziny”. Ogromny majątek przekazany Fundacji to prawie 257.000 talarów. Z jej dobrodziejstw skorzystało wiele osób. Według sporządzonych obliczeń kapitał ten po 200 latach wzrósłby do niewyobrażalnej sumy 1.083.168.426 talarów i mogłyby zagrozić obrotowi pieniężnemu i stopie procentowej całej prowincji. Dla zapobieżenia dalszemu wzrostowi,

kapitał Fundacji ustalono w 1800 r. na 30.000 talarów, zwiększono liczbę pobierających, podniesiono pensję, a nadwyżki w całości przekazano księstwom: głogowskiemu, legnickiemu i wołowskiemu. Fundacja istniała jeszcze w 1925 r.

W 1768 r. radca zakupił dom przy Topfgasse, później ulica Mohrenstraße 29 (obecnie ul. Garncarska), w którym mieszkał do swojej śmierci 20 grudnia 1791 r. Na jego życzenie został pochowany w krypcie kościoła „Łódź Chrystusa”. Zwłoki spoczywały tam 103 lata do wiosny 1894 r., kiedy to wobec planów restauracji kościoła (założenie między innymi systemu grzewczego) złożone tam 42 trumny miały być przeniesione do masowego grobu. Przez szczęśliwy przypadek udało się kuratorowi Fundacji kupić ostatnie miejsce grobowe w rogu północno-wschodnim cmentarza ewangelickiego na pojedynczy grób. Pośpiesznie przeprowadzono też zbiórkę pieniędzy. Na pomniku umieszczono płytę pamiątkową, kunsztownie wykonaną z miedzi, z herbem i portretem Radcy, oraz epitafium - cytatem z księgi Objawienia 14:13. Przy ceremonii powtórnego pochówku obecne były znane osobistości, a także kurator Fundacji i 12 jej członków oraz ówczesny właściciel domu przy ulicy Mohrenstraße 29. W r. 1891 wdzięczna rodzina w setną rocznicę śmierci Sacka kazała umieścić na wspomnianym budynku tablicę pamiątkową. W latach 1855-1859 mieszkał tam również, jako uczeń, późniejszy feldmarszałek von Hindenburg. (Aleksandra Kopańska)

Literatura: Simon Heinrich Sack. Glogau 1928r; J. Blaschke, Geschichte der Stadt Glogau und Glogauer Landes, Glogau 1913; Führer durch Glogau und Umgebung. Głogów, Wyd. Carl Flemming.

Sława - komendantura wojskowa

Opierając się na konwencji haskiej z 1907 r. oraz umowie między rządem lubelskim (PKWN) i radzieckim z 26. 07.1944 r., tuż po wyzwoleniu Sławy (1.02.1945 r.), utworzono miejską komendanturę wojskową. Podlegała ona sztabowi I Frontu Ukraińskiego. Odpowiadała za: przygotowanie miasta do obrony przed ewentualnym atakiem Niemców z okrażonego Głogowa, aprowizację armii, zabezpieczenie porządku i mienia poniemieckiego. W tym okresie przez Sławę przejeżdżały liczne oddziały wojskowe. Jedne kierowały się na zachód, inne na odpierającą ataki twierdzę głogowską. Część z nich pozostawała na dłuższy odpoczynek, w trakcie którego organizowano w mieście i okolicy m.in. prowiant oraz szpitale polowe. Kto imiennie od lutego do ostatnich dni marca był komendantem wojskowym Sławy, trudno dziś ustalić. Prawdopodobnie funkcję tę pełnili dowódcy zatrzymujących się na dłużej oddziałów radzieckich.

Pod koniec lutego, przed wycofaniem się z miasta znacznej części żołnierzy, dowództwo powierzyło stanowisko cywilnego komendanta Sławy - Polakowi, Franciszkowi Jungowi (dotychczasowemu przymusowemu robotnikowi w Sławie). Był to pierwszy etap rozdziału kompetencji władz cywilnych od wojskowych. Oddział około 50 żołnierzy polskich tj. Poczty Polowej nr 34157, przybył do Sławy dopiero 27 marca. Dowodził nim lwowiak - por. Głowaty. Po jego tragicznej śmierci, komendanturę objął Rosjanin polskiego pochodzenia por. Konstanty Cybin. Znał dobrze język polski, ponadto chodził w polskim mundurze. Usiłował zaprowadzić dyscyplinę wśród swoich żołnierzy. Mimo tego zdarzały się między nimi krwawe porachunki np. zabójstwo Stanisława Dąbka (zatargi miały podłoże wynikające głównie z podziału łupów, pochodzących z grabieży, tzw. szabru mienia poniemieckiego, do-

chodziło także do potyczek między żołnierzami polskimi i radzieckimi). Ta i inne sprawy spowodowały inspekcję, której dokonał płk. Zaborski, przybyły z macierzystej jednostki wojskowej z Nysy (woj. opolskie). W oficjalnym komunikacie, komisja winą obarczyła działające na tym terenie bandy „Wehrwölfu”.

Sławianie w tym Niemcy, zawdzięczali komendantowi miasta por. K. Cybinie niedopuszczenie do samosądów, gwałtów i większej grabieży. Stacjonujące wojsko patrolowało miasto, wspomagało milicję, zabezpieczało zakłady przed dewastacją oraz pracowało w majątku ziemskim. W okolicznych wioskach np. w Przybyszowie stacjonowali żołnierze radzieccy.

W związku z końcem wojny i postępującą normalizacją życia, latem 1945 r. zaczęto likwidować między innymi komendanturę w Sławie. Przekazanie władzy cywilom trwało do wiosny następnego roku. Ostatnim zakładem przejętym etapami tj. od 18.08.1945 r. do 16.04.1946 r. był majątek ziemski, zdany Powiatowemu Urzędowi Ziemskiemu.

Za wkład w odrodzenie życia w mieście, 25.07.1945 r. Stawianie zmienili nazwę ul. Jeziornej na por. K. Cybiny.

Końcowym epizodem działalności komendantury było opuszczenie przez nią jej dotychczasowej siedziby tj. budynku przy ul. M. Roli-Żymierskiego (obecnie Waryńskiego), na wysokości skrzyżowania z ul. K. Cybina (obecnie Odr. Wojska Polskiego). Sam por. K. Cybin wyjechał ze Sławy 19.04.1946 r.. Natomiast kilku jego żołnierzy (Polaków) po demobilizacji, osiedliło się na ziemi sławskiej np. sierżant Jarosław Tetera. (Artur Pacyga)

Literatura: J. Chutkowski, Dzieje Głogowa, T.2, Legnica 1991; H. Dominiczak, Działalność radzieckich komendantur wojennych na Ziemi Lubuskiej, w: Nadodrze, nr 8/9: 1967; S. Lisowski, Wspomnienia uczestnika inspekcji komendantury sławskiej (w posiadaniu autora); L. Stępczak, Kronika Publicznej Szkoły Powszechnej w Sławie Śl. (zapoczątkowana w 1945 r.); H. Szczegół, Przebrazenia ustrojowo-społeczne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1947, Poznań 1971; A. Szulc, Miasto Sława (kronika z lat 1945-1946).

Szkolnictwo w latach 1918-1945 (3)

Szkoły zawodowe (Berufsschulen) były rozwiniętym stadium wprowadzanych od lat 80-tych XIX w. obowiązkowych (po ukończeniu szkoły ludowej) szkół uzupełniających (Fortbildungsschulen). Przebudowę tych szkół na przysposabiające zawodowo wymuszał szybki postęp techniczny. U korzeni szkolnictwa zawodowego legły też wcześniejsze inicjatywy kształceniowe stowarzyszeń kupieckich, przemysłowych i osób prywatnych.

Głogowskie szkoły zawodowe zostały powołane na podstawie miejscowego zarządzenia władz z 1902 r.. Ostatecznie w 1924 r. otrzymały one jednolity status szkół miejskich.

Gewerbliche Berufsschule (przemysłowa szkoła zawodowa). Tą nazwę nosiła po zreformowaniu w r. 1921, trzyletnia szkoła powołana w 1902r. Zajęcia odbywały się popołudniami w gmachu ewangelickiej szkoły ludowej przy ul. Starowałowej. W 1926 r. uczęszczało tu 511 uczniów i 59 uczennic.

Kaufmannische Berufsschule (kupiecka szkoła zawodowa) powstała w 1924 r. z połączenia założonej w 1908 r. szkoły dla dziewcząt o tym profilu i prowadzonych przez związek kupiecki kursów dla chłopców. Pomieszczenia do nauki mieściły się w katolickiej szkole ludowej przy ul. K. Miarki. W 1926 r. było tu 173 uczniów i 96 uczennic.

Założone przez A. Schäfera jednoroczne, wieczorowe szkoły handlowe. **Handelsschule** (1924) i **Hohere Handelsschule** (1923) mieściły się początkowo w liceum żeńskim, a od r. 1925 w dawnym szpitalu garnizonowym przy Sternplatz (dzisiaj teren bazy PKS). Do podjęcia nauki w pierwszej z tych placówek wystarczyło świadectwo szkoły ludowej, druga wymagała przynajmniej małej matury. W 1926 r. uczęszczało do nich odpowiednio: 33 i 24 uczniów obojga płci.

Landwirtschaftliche Berufsschule (później **Landwirtschafts - und Berufsschule des Landkreises Glogau**, rolnicza szkoła zawodowa) utworzona została w 1921 r. przez śląską izbę rolniczą jako zakład dwuletni z dziennym, sezonowym (zima) cyklem nauczania. Uczniowie musieli posiadać co najmniej 18 lat i praktyczne doświadczenie w pracy na roli. W roku szkolnym 1925-1926 kształciło się 79 osób. Dyrektorem był dr Herrman. Szkoła miała początkowo siedzibę przy ul. Daszyńskiego, następnie Jedności Robotniczej (obecnie inter-nat Z.S.E.).

Gartenbauliche Berufsschule (zawodowa szkoła ogrodnicza) mieściła się również pod powyższym adresem. Przygotowywała adeptów ogrodnictwa z powiatów głogowskiego i wschowskiego do egzaminu czeladniczego. Nauka trwała trzy lata i odbywała się w miesiącach zimowych. Szkołę prowadził architekt ogrodów Willy Pohl.

Stadtische **Haushaltungsschule** (miejska szkoła gospodarstwa domowego) założona została w 1923 r. przy żeńskiej szkole średniej i z inicjatywy jej dyrektora, A. Mielkego. W pierwszym roku nosiła nazwę szkoły gospodyń domowych (Hausfrauenschule). Po przemianowaniu jej cele nie zmieniły się. Miała odtąd siedzibę przy ul. Długiej 1, gdzie funkcjonowała przez cały okres międzywojenny. W szkole obowiązywał roczny program nauczania, prowadziła też półroczne kursy dla dorosłych. Antoni Bok

Literatura: Monographien deutscher Stadte. Glogau, Berlin 1926; Das war Glogau, praca zbiorowa, Hannover 1991; Glogau im Wandel der Zeiten, praca zbiorowa, Würzburg 1992.

Twierdza Głogów - „Lunette am Schloss See”

„Lunette am Schloss See” to niemiecka nazwa niewielkiego dzieła fortyfikacyjnego mającego narys trójkątny. Termin „luneta” jest historycznym określeniem oznaczającym niewielkie, wysunięte dzieło obronne (fort) o narysie bastionu lub trójkąta ze stanowiskami artyleryjskimi.

Jest to jednowałowy fort artyleryjski, który otrzymał wyżej wymienioną nazwę z racji usytuowania przy tzw. Jeziorach Zamkowych (w ich rejonie istniał gród plemienia Dziadoszan). Fort został wybudowany przez głogowskie jednostki saperów fortecznych przy współudziale prywatnych firm budowlanych w latach 1857-1860, a więc w okresie tworzenia linii kolejowej Głogów - Leszno oraz budowy kilku nowych budowli fortecznych np. wieży artyleryjskiej („Thurm-Reduit”), oszańcowanych tradytorów kolejowych („Blockhaus Schanze”) itp. Budowlę usytuowano na północnym przedpolu miasta, około 400 m na północny zachód od mostu kolejowego i około 100 m na północ od wału przeciwpowodziowego.

Zadaniem fortu była ochrona północno – zachodniej części przedpola. Miał on być wysuniętym stanowiskiem artyleryjskim twierdzy głogowskiej i miał wspierać ogniem oraz bronić podejścia do wcześniej powstałego fortu „Brückenkopf”. Fort jest generalnie dziełem ziemnym o niewielkiej ilości elementów murowanych, betonowych i żelbetowych. Powstały w połowie XIX w., był otoczony głęboką fosą z wodą. Wejścia do wnętrza fortu broniła stalowa brama (posiadająca kratę forteczną), która była osłaniana przez wysunięte stanowiska strzeleckie. Stanowiska te tworzą tzw. „kocie uszy”. Przy bramie usytuowano osadnik ścieków, który systemem rurowym połączono z mokrą fosą. Południową elewację tworzy prosty odcinek ceglanoego muru z licznymi otworami strzelniczymi (tzw. Mur Carnotta). Wysoki wał ziemny posiadał stanowiska artyleryjskie z oddzielającymi je poprzecznicami (tj. ziemnymi wałami), trzy (lub cztery) ceglane schrony - prochownie oraz ławę strzelecką przeznaczoną dla broni strzeleckiej długiej. Wewnątrz znajdował się dziedziniec (zwany placem zbiórek) oraz centralnie umieszczony ceglany schron piechoty (zwany blokiem koszarowym) mający kolebkowe sklepienie.

Encyklopedia Ziemi Głogowskiej

Pod koniec XIX w. obiekt zmodernizowano. Na dwuspadowe, ceglane stropodachy prochowni i bloku wylano dodatkowo betonowe „czapy”, co miało poprawić ich odporność na ostrzał artyleryjski.

W 1914 r. „luneta” została ponownie zmodernizowana. Wykonano dodatkowy, betonowy schron piechoty, który usytuowano w północnej części fortu, pomiędzy dotychczasowym blokiem koszarowym, a wałem artyleryjskim. Obiekt ten składa się ze służby wejściowej oraz kilku połączonych pomieszczeń. Sklepienia są wykonane z ocynkowanej blachy falistej. Przy barkach (tj. bokach) fortu wykonano baterie artyleryjskie składające się z armat kaliber 90 mm. Ponadto wykonano łączność telefoniczną (z punktem obserwacyjnym umieszczonym w kolegiacie) i przeprowadzono główny kabel energetyczny.

W okresie przygotowań miasta do obrony w 1944 r. dzieło zostało włączone do zewnętrznego pasa obrony. Przed fosą mokrą i na przedpolu wykonano szereg okopów i rowów łącznikowych. W bezpośrednim sąsiedztwie fortu wykonano kilka stanowisk ziemnych dla armat przeciwpancernych. Przypuszczalnie walki o fort w 1945 r. nie trwały zbyt długo i w połowie lutego załoga została wycofana na Ostrów Tumski. W trakcie walk o miasto „luneta” nie została zniszczona. Po wojnie została zaadaptowana na magazyn amunicji 5 Brygady Artylerii Armat. W listopadzie 1997 r. jednostka wojskowa opuściła fort, przekazując go Gminie Głogów. (Krzysztof Motyl)

Literatura: Deutsche Staatsbibliothek, mapy twierdzy Głogów; W. Eckert, Twierdza Głogów w procesie rozwoju nowożytnej sztuki fortyfikacyjnej (XVII-XX w.), Zielona Góra 1992; W. Eckert, Lünette am Schloss See. Luneta przy jeziorach zamkowych, Karta ewidencji zabytków architektury, Zielona Góra 1997, w: PSOZ Legnicy.

Spis z 1787 roku

Według spisu pruskiego z 1787 roku, w drugiej połowie XVIII wieku, w Głogowie istniało 1.175 budynków, z których 30 stanowiło własność królewską, 44 miejską, 13 kościelną i 1.088 prywatną. Ponadto w mieście zlokalizowanych było 8 manufaktur.

Własność królewską stanowił zamek i trzy budynki urzędowe, koszary, 7 magazynów żywnościowych, 2 magazyny soli, 5 budynków akcyzy, 4 zbrojownie, lazaret i 6 odwachów przy bramach wiodących do miasta.

Do samorządu miejskiego należały: ratusz, drukarnia, 6 urzędów miejskich, 5 magazynów, 3 pakownie, 8 browarów, więzienie, 10 szkół, 2 szpitale, młyn i 6 innych zabudowań.

Kościół różnych wyznań dysponowały w tym czasie 7 świątyniami, dwiema kaplicami, jedną synagogą oraz trzema klasztorami.

Wśród budynków prywatnych były 32 pałace szlacheckie i 97 innych rezydencji, 657 domów obywateli miejskich, 3 domy czynszowe, 7 zajazdów i 2 wiatraki. 455 budynków prywatnych było murowanych, a 317 drewnianych. W mieście znajdowała się ponadto jedna stodoła i 298 stajni, a ulice oświetlone były przez 303 latarnie.

Manufaktury głogowskie stanowiły: fabryka płótna, garbarnia, koronkarnia, dwie woskownie, hamernia i garncarnia.

W pozostałych miastach powiatu głogowskiego (Bytomiu Odrzańskim, Polkowicach, Sławie) do króla należało 16 budynków, do samorządu miejskiego i kościoła 36 budynków oraz do właścicieli prywatnych 1175 budynków, w tym 400 gospodarczych.

Na wsi głogowskiej, liczącej 224 jednostki osadnicze,

Encyklopedia Ziemi Głogowskiej

było 9.244 zabudowań, w tym: 216 folwarków, 83 dwory, 17 budynków urzędowych, 5 karczm, 3 szpitale, 32 leśniczówki, 97 młynów wodnych, 218 wiatraków, 1 papiernia, 2 prochownie, 11 cegielni, smolarnia, huta szkła, 2 bielarnie, 6 kotłami, tartak, gorzelnia, 5 foluszy oraz 8.542 domy i zabudowania gospodarcze. W całości stanowiły one własność prywatną. Kościoły dysponowały na wsi 117 obiektami, takimi jak świątynie, kaplice, probostwa, miejsca pielgrzymkowe i przytułki. (Jerzy Jankowski)

Literatura: Historische Tabelle vom Zustande der Stadte des I-ten glogauer Steuerstadtedepartaments, Ende Mai 1787; Historische Generaltabelle von dem 16 Kreisen des glogauschen Kammerdepartaments; Genaue Aufnahme samtllicher in den Kreisen vorhandenen Feuerstellen im Jahr 1787, - Wojewódzkie Archiwum Państwowe we Wrocławiu Sygn. Hs. A94.

Wykaz autorów EZG:

Marek Adamski	Bogusława Nowakowska
Roman Bochanysz	Izabella Owczarek
Antoni Bok	Artur Pacyga
Janusz Chutkowski	Bożena Polańska
Janusz Cieślik	Antoni Przybysz
Michał Cimek	Rafael Rokaszewicz
Józef Cwynar	Henryka Rudowicz
Krzysztof Czapla	Zbigniew Rybka
Krzysztof Demidziuk	Andrzej Sadowski
Jerzy Dymytryszyn	Jerzy Sadowski
Piotr Gierczak	Ryszard Sieledczyk
Gustaw Goliński	Witold Szwaja
Marek Robert Górniak	Zbigniew Szymański
Piotr Górniak	Magdalena Świdorska
Zenon Hendel	Bronisław Umiński
Jerzy Herman	ks. Aleksander Walkowiak
Dariusz Hybel	Artur K. F. Wołosz
Jerzy Jankowski	Izabela Wróblewska
Aleksandra Kopańska	Andrzej Zawicki
Stanisław Krasnowski	Krzysztof Zawicki
Sławomir Krawczyk	Urszula Zięba
Irena Kubiak	Piotr Zubrzycki
Urszula Kulus	
Andrzej Kurzak	
Andrzej Kwiatkowski	
Paweł Łachowski	
Sylvia Malcher	
Andrzej Malinowski	
Bogusław Mielcarek	
Krzysztof Motyl	
Krzysztof Nowak	